

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата психологічних наук,
доцента кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Адамської Зоряни Михайлівни

на дисертаційне дослідження **Слободянюк Ольги Леонідівни** на тему:
«ОСВІТНІЙ ДІАЛОГ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО
ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ»,

представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дослідження. В кризових умовах, які сьогодні переживає українське суспільство, підготовка висококваліфікованих фахівців зі сформованою стійкою суб'єктною професійною позицією, а також здатністю усвідомити цінність розвитку своєї особистості є одним із найважливіших завдань сучасної вищої школи. Запорукою успішного опанування майбутніми фахівцями своєю професійною діяльністю є не тільки вміння ефективно вирішувати фахові завдання, а й здатність розуміти власну поведінку та поведінку інших людей, вміння налагоджувати діалогічну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу. З огляду на це, дисертаційне дослідження Слободянюк О.Л. безумовно присвячене висвітленню актуальної проблеми та відкриває нові можливості й перспективи для глибшого пізнання сутності загальних процесів особистісно-професійного становлення майбутнього педагога.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. На основі здійсненого ґрунтовного аналізу філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури дисертанткою уточнено сутність понять «соціальний інтелект», «соціальний інтелект майбутніх педагогів»; наведено розуміння структури соціального інтелекту майбутнього педагога; обґрунтовано «освітній діалог» як особливий простір, що сприяє активізації пізнавальних потенцій та цілісному становленню соціального інтелекту майбутніх педагогів; запропоновано психодіагностичний інструментарій – комплекс психодіагностичних методик, спрямований на вивчення

особливостей розвитку соціального інтелекту майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки та проаналізовано особливості уявлень студентів про діалогізацію освітнього процесу.

Нові факти, одержані здобувачем. Позитивної оцінки заслуговує авторський концептуально-методичний підхід до проблеми розвитку соціального інтелекту майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки, що полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричній апробації структурно-функціональної моделі розвитку соціального інтелекту майбутніх педагогів. Дослідницею обґрунтовано компоненти, основні показники та рівні розвитку соціального інтелекту студентів – майбутніх педагогів; визначено найбільш вагомі психологічні чинники, які лягли в основу моделі розвитку соціального інтелекту майбутніх педагогів: відкритість до нового досвіду, соціальна спрямованість, соціальна адаптивність, рефлексивність, діалогічність.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ґрунтовність виконаного дослідження забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень роботи, списком використаних й опрацьованих джерел (289 найменувань, із них 88 – іноземними мовами), змістовними додатками. Це дало змогу дисертантці розробити авторську розвивальну програму «Культура професійного спілкування», спрямовану на розвиток соціального інтелекту у студентів – майбутніх педагогів за допомогою освітнього діалогу, яка може бути застосована в практиці їх професійної підготовки, у виховній діяльності кураторів академічних груп, а також, як методичне забезпечення діяльності психологічної служби закладів вищої освіти. Зауважимо, що дисертація характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, вдалим синтезом теоретичних та емпіричних результатів.

Значення для науки й практики отриманих автором результатів. Дисертаційне дослідження Слободянюк О.Л. містить нові наукові положення, які раніше не виносилися на захист, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальні наукові завдання. Важливим є також те, що

основні положення та результати дослідження були апробовані на 15 науково-практичних конференціях різного рівня, відображені у 15 публікаціях (13 з яких одноосібні): 6 статей у наукових фахових виданнях, з яких 2 – у закордонному науковому періодичному виданні, 3 – у наукових фахових виданнях України категорії Б, 1 – у колективній монографії; інші 9 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Практичне значення роботи підсилюється впровадженням наукових здобутків у навчально-виховний процес підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Позитивної оцінки заслуговують одержані емпіричні дані й зроблені на їх основі висновки. Привертає увагу розроблена авторкою розвивальна програма «Культура професійного спілкування», метою якої є розвиток і вдосконалення соціального інтелекту студентів – майбутніх педагогів, їх комунікативно-діалогічних вмінь, готовності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що сприяє здійсненню успішної професійної діяльності на засадах гуманітаризації освіти. Реалізація програми здійснювалася у три етапи: мотиваційно-організаційний, професійно-особистісний та оцінно-рефлексивний. У ній поєднано активні (дискусійні) та інтерактивні методи та форми роботи: програвання педагогічних ситуацій; метод рольової гри; мозковий штурм; робота в малих групах; творчі завдання; інтерактивні мінілекції; рефлексивні коментарі; повчальні історії, яскраві метафори, притчі; психогімнастичні, ігрові, тренувальні вправи, вправи на активізацію тощо.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом. Дисертація складається з анотації, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Варто відзначити раціональну побудову структури, логічність викладу змісту рецензованого дисертаційного дослідження, а також грамотність та багатство мовленнєвого стилю дисертантки. Кожен із трьох розділів дисертації є завершеним цілим, відповідно до визначеної мети і завдань, містить чіткі формулювання

дефініцій основних понять. Висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту розділів та меті дослідження загалом. Робота містить достатню кількість таблиць та рисунків, що дає змогу ілюструвати та більш об'ємно репрезентувати отримані експериментальні дані.

Дисертантка здійснила ґрунтовний аналіз теоретичних джерел з досліджуваної проблеми. Так, у першому розділі «Теоретико-методологічна розробка проблеми соціального інтелекту на сучасному етапі розвитку науки» визначено зміст поняття «соціальний інтелект», обґрунтовано важливість його розвитку в контексті професійної підготовки; окреслено профіль цілісної структури соціального інтелекту майбутнього педагога, у якій виокремлено основні компоненти, критерії та показники. Особливу увагу у теоретичній частині дисертантка приділила висвітленню проблеми діалогізації освітнього середовища вищої школи та її впливу на особистість майбутніх педагогів, а також місце в цілісній системі становлення соціального інтелекту майбутніх педагогів.

Другий розділ дисертаційного дослідження «Емпіричне дослідження особливостей розвитку соціального інтелекту майбутніх педагогів» розкриває особливості організації та методики проведення емпіричного дослідження: визначено його основну мету, детально описано 4 етапи дослідження та завдання кожного з них, охарактеризовано критерії визначення вибірки досліджуваних. Обираючись на обґрунтовану в першому розділі дисертаційної роботи структуру соціального інтелекту майбутніх педагогів, дослідниці вдалося підібрати комплекс взаємодоповнюваних валідних психодіагностичних методик, всесторонньо дослідити й описати досліджувану проблему.

Зокрема, заслуговує на увагу розроблена Ольгою Леонідівною авторська анкета діалогічної компетентності з метою вивчення уявлень студентів – майбутніх педагогів про освітній діалог, їх ставлення до діалогічного навчання та з'ясування рівня діалогічної компетентності.

Загалом дисертантка використала широкий спектр методів і методик дослідження. Достовірність результатів підтверджено кількісним і якісним

аналізом отриманих даних. Значущість взаємозв'язків між емпіричними показниками підтверджено завдяки грамотному застосуванню факторного та множинного регресійного статистичного аналізу. Зокрема, у роботі обґрунтовано п'яти факторну структуру показників соціального інтелекту студентів – майбутніх педагогів.

Цінністю рецензованого дослідження є й те, що на основі обчислення середніх значень та стандартного відхилення за кожним емпіричним показником Ольгою Леонідівною виокремлено й статистично обґрунтовано три рівні розвитку соціального інтелекту майбутніх педагогів та їх статистичні межі: низький, середній та високий. Кожен з виокремлених рівнів детально охарактеризований у роботі.

Потужної ваги рецензованій праці додало й те, що її дослідно-експериментальна робота містить не лише констатувальний, але й об'ємний формувальний етап з визначеною власною оригінальною стратегією проведення. Зокрема, у третьому розділі роботи «Психологічне забезпечення становлення освітнього діалогу як чинника розвитку соціального інтелекту у майбутніх педагогів» дисертантка чітко окреслює загальну стратегію, мету та завдання, а також етапи формувального етапу дослідження.

Особливої уваги заслуговує структурно-функціональна модель становлення соціального інтелекту студентів – майбутніх педагогів, розроблена Ольгою Леонідівною на підставі ґрунтовних теоретико-методологічних та емпіричних розвідок. Модель складається з 5 ключових блоків: цільового (мета та завдання), методологічного (підходи та принципи), організаційного (засоби), функціонального (психологічні чинники та психолого-педагогічні умови) і результативного (компоненти, критерії та показники розвитку соціального інтелекту майбутнього педагога).

Загалом розроблена експериментальна програма є цілісною системою послідовних заходів, взаємопов'язаних і спрямованих на створення психолого-педагогічних умов для становлення соціального інтелекту майбутнього педагога. Ключова роль у становленні соціального інтелекту майбутнього педагога у дисертаційному дослідженні відводиться освітньому

діалогу як гуманітарній інноваційній психодидактичній технології освіти. Він інтегрує у собі формальний (як суб'єкт-суб'єктна форма спілкування суб'єктів освіти) та змістовий (як спосіб представлення навчального матеріалу, діалогізація змісту освіти) рівні. Дисертантка обґрунтовує основні засоби реалізації освітнього діалогу, якими виступають розвивальна програма «Культура професійного спілкування» (формальний та змістовий рівні освітнього діалогу) та навчально-методичні семінари для викладачів (змістовий рівень діалогу); розкриває основні методологічні підходи та принципи, від яких залежить успішність реалізації структурно-функціональної моделі розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів; психологічні чинники та психолого-педагогічні умови; компоненти, критерії та показники розвитку соціального інтелекту майбутнього педагога.

У рецензованому дисертаційному дослідженні ретельно проаналізовано кількісні та якісні результати апробації запропонованої програми, представлені дані порівняння експериментальної та контрольної груп до та після завершення формувального експерименту, усі значущі зміни підтверджено з допомогою статистичних критеріїв t-Стюдента, кутового перетворення ϕ -Фішера, U-критерію Манна-Уїтні, G-критерію знаків. Результати проведеного дослідження переконливо свідчать про ефективність застосування формувальної програми. Це дає право стверджувати, що робоче припущення доведено, поставлені завдання виконані, а отже, мета дослідження досягнута, що й робить дисертаційне дослідження Ольги Леонідівни Слободянюк завершеним.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Слободянюк О.Л., відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Темою дисертаційного дослідження є «Освітній діалог як чинник становлення соціального інтелекту майбутніх педагогів». Ретельний змістовий аналіз підтверджує те, що у роботі досить ґрунтовно висвітлено проблему діалогізації освітнього середовища вищої школи та її вплив на

становлення особистості майбутнього педагога (п.п.1.3); охарактеризовано сутність освітнього діалогу та визначено його місце в цілісній системі становлення соціального інтелекту майбутнього педагога (п.п.1.4); за допомогою питальника діалогічної орієнтації Т. Флоренської та авторської анкети діалогічної компетентності проаналізовано особливості уявлень студентів – майбутніх педагогів щодо діалогізації освітнього процесу (п.п.2.3); освітньому діалогу відведено ключову роль в концептуальній моделі становлення соціального інтелекту майбутніх педагогів (п.п.3.10). Зрештою, розроблена та апробована розвивальна програма «Культура професійного спілкування» становлення соціального інтелекту майбутніх педагогів побудована у формі освітнього діалогу (п.п. 3.2). З огляду на це формулювання предмета дослідження «особливості становлення соціального інтелекту майбутнього педагога під впливом освітнього діалогу в процесі професійної підготовки» є занадто розлогим і дещо розмиває основний фокус здійсненого наукового пошуку. Вважаємо, що дисертаційне дослідження лише б виграло, якби предметом був визначений саме освітній діалог як чинник становлення соціального інтелекту майбутніх педагогів.

2. На підставі узагальнення емпіричних показників дисертантка виокремила та статистично обґрунтувала три рівні розвитку соціального інтелекту студентів – майбутніх педагогів: низький, середній та високий. Беззаперечно це додало потужної ваги рецензованому науковому дослідженню. Однак опис рівнів розвитку соціального інтелекту майбутніх педагогів, який подано і в анотації, і в дисертаційній роботі виглядає дещо громіздким, недостатньо критично осмисленим і потребує більш логічного обґрунтування та систематизації.

3. Особливою цінністю рецензованої наукової праці впевнено можна назвати авторські практичні й прикладні напрацювання дисертантки – обґрунтована концептуальна система розвитку соціального інтелекту майбутніх педагогів, розроблена у формі освітнього діалогу й апробована тренінгова програма для студентів «Культура професійного спілкування», запропонована серія навчально-методичних семінарів, спрямованих на

розвиток у викладачів готовності викладати у формі освітнього діалогу тощо. Радимо підготувати до видання методичні рекомендації, які базувалися б на результатах здійсненого дослідження, і допомогли б фахівцям, відповідальним за якість підготовки майбутніх педагогів та практичним психологам закладів вищої освіти здійснювати ефективну роботу щодо розвитку їх соціального інтелекту.

Втім, висловлені зауваження та побажання не є принциповими, мають переважно рекомендаційно-дискусійний характер і, загалом, не знижують вагомої теоретико-практичної значущості результатів дисертаційної роботи О.Л. Слободянюк, а, швидше, вказують на її беззаперечну наукову цінність і безсумнівну перспективність.

Загальний висновок. Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертаційна робота «Освітній діалог як чинник становлення соціального інтелекту майбутніх педагогів» є завершеним, самостійним дослідженням, що відповідає чинним вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 зі змінами), а її авторка Слободянюк Ольга Леонідівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології розвитку
та консультування

Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Зоряна АДАМСЬКА